

Merzifonlu Abdürrahîm-i Rûmî ve Işknâme Adlı Eserin Ona Aidiyeti

Abdurrahim al-Rûmi Merzifoni and Issue of Attribution of the Work, Titled Ishkname to Him

ÖMER ÖZGÜL

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı/Ankara/Türkiye

Dr., Presidency of Religious Affairs/Ankara/Türkiye

omerozgul27@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4950-1765>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 24 Eylül / September 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 10 Kasım / November 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Kasım / November 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kasım / November

Atıf / Citation: Özgül, Ömer. "Merzifonlu Abdürrahîm-i Rûmî ve Işknâme Adlı Eserin Ona Aidiyeti". *edid: edebali islamiyat dergisi/ edebali islamic journal* 3/6 (Kasım/November 2019): 1-15.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/edid> | <mailto:iifdergi@bilecik.edu.tr>

Copyright © Published by Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Bilecik Seyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences, Bilecik, 11230 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All rights reserved.

Öz

Merzifonlu Şeyh Abdürrahîm-i Rûmî (ö. 863/1458), 15. yüzyıl Çelebi Sultan Mehmet ve Sultan II. Murad Han zamanında Anadolu'nun ünlü mutasavvıf şairlerindedir. Şeyh Zeynüddin el-Hâfî'den icazet alan Abdürrahim memleketi Merzifon'da bir aşk ateşi yakarak sıcaklığı bütün bir Anadolu'yu saracak büyük bir irşad halkası oluşturmuştur. Nitekim Abdürrahîm, şeyhi el-Hâfî'den memleketi Merzifon'a dönmek üzere izin istediğinde şeyhi ona: "*Ben seni ilâhî aşkı şûlelendirmek için Rûm diyarına gönderiyorum*" şeklinde övücü bir cevap vermiştir. *İrşâdü'l-enâm*, *Divançe-i İlâhiyât* ve *İşknâme* isimli eserlerinin hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır. Sühre-verdiyye tarikatının bir kolu olan Zeyniyye tarikatı, Abdüllatîf el-Kudsî ve Şeyh Abdürrahim ile birlikte Anadolu'da yayılmaya başlamıştır. Zeyniyye'nin Anadolu'da hızla yayılması, zâhiri ilimlere vakıf sûfi kişiliğinin yanında güçlü bir şair olan Şeyh Abdürrahim'in ilâhî aşkı terennüm eden şiirleri sayesinde olmuştur. Ne yazık ki Şeyhin bu şiirlerinden sadece birkaç tanesi günümüze ulaşmıştır. En meşhuru ise şu dizelerdir:

Töbe yâ Rabbi hata yoluna gittiklerime

Bilip ettiklerime, bilmeyip ettiklerime.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Zeyniyye, Merzifon, Şâir, Abdürrahîm Rûmî, İşknâme.

Abstract

Sheikh Abdurrahim al-Rûmî (863/1458), from Merzifon, in the fifteenth century, during the time of Chalabi Sultan Mehmet and Murad Khan II, was one of the famous sufi poets of Anatolia. Abdurrahim who received an authorization from Sheikh Zain al-din al-Khâfî, created a large circle of illumination in his hometown of Merzifon that warmed the whole Anatolia. As a matter of fact, when Abdurrahim asked the Sheikh al-Khâfî for permission to return to his hometown Merzifon, the Sheikh replied him with this praising answer: "*I send you to the land of Anatolia to burn divine love*". None of his works *Divanche*, *Irshâd al-Anâm* and *İşknâme* have survived to the present day. Zainiyya order, which is a branch of Suhreverdiyya, started to spread in Anatolia together with Abdullatif al-Qudsi and Sheikh Abdurrahim. The rapid spread of Zainiyya in Anatolia was thanks to the poems of Sheikh Abdurrahim shouting the divine love, who was a powerful poet in addition to his sufi personality. Unfortunately, only a few of the Sheikh's poems have survived to the present day. The most famous one is the following couplet:

Forgive me, my Lord for going to the wrong paths

For what I knowingly do and unknowingly do.

Key words: Tasawwuf, Zainiyya, Merzifon, Poet, Abdurrahim al-Rumi, Ishkname.

1. Hayatı

Şeyh Abdürrahîm Nizameddin Zeynî, Sarı Danişmend Emir Aziz Efendi'nin oğludur. Çelebi Mehmed zamanında yaşamış meşâyihün büyüklerindedir.¹ Şiirlerinde çoğunlukla "Rûmî" mahlasını kullandığı için *Abdürrahim-i Rûmî* olarak meşhur olmuştur.² Merzifon'da dünyaya gelmiştir.³ Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1385-1390 yılları arasında doğduğu sa-

¹ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliya*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar Böl., nr. 2306, I: 265.

² Vassâf, *Sefîne*, I: 266.

³ Taşköprüzâde İsamüddin Ahmed Efendi, *Tercüme-i Şekaik-i Nu'maniyye (Hadaikü's-Şekaik)*, trc. Mehmed Mecdi Efendi (İstanbul: Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1269/1853), 89.

nılmaktadır.⁴ Babası o yıllarda Merzifon ve çevresinde hüküm süren Taşanoğulları Beyliğinin emirlerindedir.⁵

İlk tahsilini memleketinde tamamlayan Abdürrahim Rûmî'nin o yıllarda Osmanlık'ta müderrislik yapan Akşemseddin⁶ ile dostluk kurduğu hatta müşid-i kâmil aramak üzere birlikte yola çıktıkları rivayet edilir.⁷ Akşemseddin'in aynı yıllarda Amasya'da yaşamış olması ve kaynaklarda Şeyh Zeynüddin el-Hâfî'ye (ö. 838/1434) intisap etmek üzere Halep'e kadar yolculuk yaptığının zikredilmesi,⁸ bu kanaati desteklemektedir. Abdürrahim-i Rûmî, Akşemseddin'in aksine yoluna devam etmiş Mısır'da Zeynüddin el-Hâfî'ye mürid olmuştur.⁹

15. yüzyılda Çelebi Sultan Mehmet ve Sultan II. Murad Han zamanının ünlü mutasavvıf şairlerinden olan Abdürrahim-i Rûmî,¹⁰ 1421 yılında Merzifon'dan ayrılmış ve Mısır'da Şeyh Zeynüddin Hâfî'nin talebesi olarak onun takdirini kazanmıştır. Kısa bir süre sonra hocası ile birlikte Horasan'a gitmek üzere Mısır'dan ayrılmıştır. Zeynüddin Hâfî'nin 1428 yılında kendisine verdiği icazetnâmeden anlaşıldığına göre Dervişâbâd'da¹¹ halvete girmiştir.¹² Bazı kaynaklarda Abdürrahim-i Rûmî'nin şeyhi ile birlikte Hâfî'a gittik-

⁴ Berin Taşan, *Merzifonlu Şeyh Abdürrahim Rûmî* (İzmir: 2008), 13.

⁵ Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, 2. Baskı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 2/2: 481.

⁶ Bkz. Orhan F. Köprülü ve Mustafa Uzun, "Akşemseddin", *D.İ.A.* (İstanbul: 1989), 2: 299-302.

⁷ Bkz. Taşan, *Merzifonlu Şeyh Abdürrahim Rûmî*, 14.

⁸ Akşemseddin, Zeynüddin el-Hâfî'ye intisap etmek üzere yola çıkmış, ancak gördüğü rüya üzerine geri dönmüş ve Hacı Bayram-ı Veli'ye intisap etmiştir. Bkz. Ali İhsan Yurd, *Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın Hocası Şeyh Akşemseddin: Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: 1972), 25-26.

⁹ Taşköprüzâde, *Şekaik*, 89; Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih (Os.)* (1862), 2: 435. Evliya Çelebi (ö. 1682) ise onun Zeynüddin Hâfî'ye Bursa'da iken talebe olduğuna işaret etmektedir. Bkz. Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme* (İstanbul: 1314), II: 399. Ancak Taşköprüzâde, Zeynüddin Hâfî'nin Bursa'ya gelmediğini belirtirse de Reşat Öngören'e göre şeyhin Bursa'ya gelmesi ihtimal dâhilindedir. Bkz. Reşat Öngören, *Âlimlerin Gözdesi Bir Tarikat Zeyniyye*, 2. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2012), 77.

¹⁰ Âşıkpaşazâde Derviş Ahmed, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, nşr. Ali Bey (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332), 202. Ayrıca bkz. Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, ty.), I: 43; Taşköprüzâde, *Şekaik*, 82; Mihrican Odabaşı, *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhteva 1. Cilt S. 234-467* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2009), 285; Kemal Yavuz v.dğr., *XIV-XV. Yüzyıllar Türk Edebiyatı* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011), 89.

¹¹ Horasan bölgesinde bir belde.

¹² İcazetnamenin metni için bkz. Abdurrahman Cami, *Nefahâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds Tercümesi*, trc. Lâmiî Çelebi (İstanbul: Marifet Yayınları, 2005), 676-79. İcazetnâmeğe ait nüshalardan birisi Süleymâniye (Yazma Bağışlar, nr. 71), diğer nüsha ise Marmara Üniversitesi Kütüphânesi'nde bulunmaktadır (Haksess, nr. 355, vr. 11a-12a). Öngören, *Zeyniyye*, 77'den naklen.

leri kaydedilmişse de icazetnâmeden anlaşıldığına göre Hâf'a değil Herat'a¹³ gitmişlerdir.

Yine icazetnâmede kaydedildiğine göre, Herat'ta altı yıl kadar kalan Abdürrahîm, burada şeyhinden Şihabüddin Sühreverdi'nin *Avârifü'l-Meârif* ve *İ'lâmü'l-Hüda*, Nevevî'nin *Kırk Hadis*'iyle Zeynüddin Hâfî'nin *Vesâyâ'l-Kudsiyye* ve *Menhecü'l-İrşâd* isimli kitabını okumuştur.¹⁴

Rûmî, 1428 yılında Merzifon'a gitmek üzere şeyhinden izin istediğinde Zeynüddin Hâfî yukarıda zikredilen kitapları okutmak ve halkı irşat etmek üzere bir icazetnâme kaleme almıştır.¹⁵ Zeynüddin Hâfî'nin icazet verdiği müridlerinden sadece üçünün ismi kaynaklarda yer almaktadır: Abdüllatif, Abdürrahîm ve Abdülmü'ti. *Abâdile* namıyla anılan bu üç mutasavvıf oldukları şehirlere göre lakap almışlardır.¹⁶ Kaynaklarda Abdürrahim-i Rûmî'nin Zeyniye tarikatı pîri Zeynüddin Hâfî'nin baş halifesi olduğu kayıtlıdır.¹⁷ Abdürrahim, şeyhi el-Hâfî'den memleketi Merzifon'a dönmek üzere izin istediğinde şeyhi ona: "*Ben seni ilâhî aşkı şûlelendirmek için Rûm diyarına (Anadolu) gönderiyorum*" şeklinde methedici bir ifadeyle izin vermiştir.¹⁸ Bu manada *Sefîne*'de geçen Zeynüddin Hâfî'nin şu sözleri oldukça vecizdir:

Bir aşk kütüğün yakıp

Diyar-ı Rûm'a attık.¹⁹

Şeyh Abdürrahim Herat'tan Merzifon'a döndükten sonra kısa zamanda ünü bütün Anadolu'ya yayılmıştı. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden insanlar ona talebe olmak için Merzifon'a geliyorlardı. Kudretli bir şair oluşu fikirlerini yaymakta tesir gücünü artırırken aynı zamanda çevresinde büyük

¹³ İran'la Afganistan sınırları arasında bulunan Herat şehri ilk çağlardan beri doğunun sayılı kültür merkezlerinden biri idi. Coğrafya özelliği sebebiyle ticaret ve sanayi de doğu ülkelerinde özel bir yeri vardı. Onuncu asırda Arap idaresine girdiği zaman şehirde 800 mescit, 6400 saray, 3000 dükkân, 55 hamam vardı. Bu sayılar o çağa göre şehrin büyüklüğü ve ünü hakkında yeterli fikir verir. Şehir halkı sünnî idi. Uzun yıllar Sasaniler, Gazneliler, Selçuklular gibi Türk devletlerinin yönetimi altında kaldı. Abdürrahim Rumi'nin Herat'ta olduğu yıllarda (15. yüzyılın başları) ülke Timur'un oğullarının yönetimi altında idi. Herat 15. yüzyılda medreseleri ile ün yapmış bir ildi. Bkz. Taşan, *Merzifonlu Şeyh Abdürrahim Rûmî*, 19.

¹⁴ Cami, *Nefahâtü'l-Üns*, 677; Taşköprüzade, *Şekâik*, 89; *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi* (Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi, 2002), I: 84.

¹⁵ Cami, *Nefahâtü'l-Üns*, 677.

¹⁶ Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih (Os.)*, 2: 435-36; Baron Joseph Von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1993), I: 436-37.

¹⁷ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2: 424.

¹⁸ Zuhuri Danışman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (İstanbul: 1965), 2: 192. Şekâik tercümesinde ise şu ifadeler yer almaktadır: "*Ol mazhar-ı ateş-i aşk-ı ilâhî ile memalik-i mezkûre ateş saldım.*" Bkz. Taşköprüzade, *Şekâik*, 90.

¹⁹ Vassâf, *Sefîne*, I: 266.

bir hayranlık ve heyecan uyandırıyor. ²⁰ Abdürrahim'in ününü duyan Osmanlı Padişahı II. Murad, ona Çelebi Mehmet Medresesinde (Sultaniye Medresesi) müderrislik görevi teklif etmiş ve bu görev karşılığında bir ücret talep etmemesine rağmen 1431 senesinde günlük beş akçe yevmiye ve yılda on müd (200 kile) buğday ödenmesini ferman buyurmuştur. Sultan II. Murad 1439 yılında yevmiyesini üç akçe ziyadeyle sekiz akçeye çıkarmıştır. ²¹ Şeyhin bu vazifeyi kabul ederek ücret almasını tasavvufî ilkeler açısından uygun görmeyip eleştirenler olmuş; bu eleştirilere karşı Şeyh şu cevabı vermiştir:

“Tamakâr nefsin hırs ağzını bu az lokma ile kapatmak için bu vazifeyi kabul eyledik. Maişeti temin etmeye mâtuf olan muhtelif elleri bir ele hasredip gayrısından el çektik.” ²²

Tarihî kaynaklardan Şeyh Abdürrahim'in Edirne'ye, hatta fetihten önce İstanbul'a seyahat ettiğini öğrenmekteyiz. *Tâcü't-Tevârih*'te nakledildiğine göre Şeyh, halifelerinden Ali Efendi ile birlikte Ayasofya'da bir toplantıya katılmış ve orada bulunan rahiplerle ilmî bir tartışma gerçekleştirmiştir. Tartışmanın sonunda Abdürrahim-i Rûmî'den etkilenen kırk kadar rahip Müslüman olmuştur. ²³

Abdürrahim-i Rûmî, 863/1458 yılında Merzifon'da vefat etmiştir. ²⁴ Kabri, Merzifon'da Cami-i Cedit ²⁵ mahallesinde, 1934 yılına kadar “Şeyh Abdürrahim Rûmî Sokağı” olarak bilinen ancak daha sonraları “*Eren Sokağı*” olarak değiştirilen sokakta, kendi adıyla anılan mezarlıkta olup sevenleri tarafından ziyaret edilmektedir. ²⁶ *Şekaik* yazarı onun biyografisini farsça bir rubâî ile şöyle bitirmektedir:

“Faydalı bir ilimle doğdu,
Bütün fikhî ve edebî bilgileri hâiz idi,
Dünyaya nur saçtı,
Şarkta doğup Garpta battı.” ²⁷

²⁰ Taşan, Merzifonlu Şeyh Abdürrahim Rûmî, 42-43.

²¹ Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih (Os.)*, 2: 435. Abdürrahim-i Rûmî'ye Padişah II. Murad'ın verdiği dünyalığı neden kabul ettiği sorulduğunda, “*nefsin tamahkâr ağzını kapatabilmek için bize uzanan çeşitli ellerden padişahın yüce elini tercih ettik.*” diye cevap vermiştir. Bkz. Taşköprüzade, *Şekaik*, 89.

²² Taşköprüzade, *Şekaik*, 89.

²³ Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979) 5: 107-108.

²⁴ Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi* (İstanbul: 1927), 3: 225.

²⁵ Sultan II. Murad tarafından yaptırılmış olup Medrese Önü Camii olarak da bilinir.

²⁶ Taşan, Merzifonlu Şeyh Abdürrahim Rûmî, 56.

²⁷ Taşköprüzade, *Şekaik*, 89.

2. Anadolu Tasavvuf Kültürüne Katkıları

XIII. yüzyılda Konya, Kayseri, Sivas, Aksaray, Kırşehir, Amasya, Niğde, Tokat, Niksar, Ankara ve Erzurum öne çıkan kültür merkezleri idi. Bu kültür merkezlerinin hâmilliğini yapan Anadolu Selçuklu sultanları, ilme, kültüre ve sanata verdikleri önemle de temayüz etmekteydiler.²⁸ Bu ortamda Maveraünnehir, Harezm, Horasan ve diğer ilim merkezlerinden Anadolu'ya gelen dervişler sadece Yesevî mensuplarından ibaret değildi.²⁹ Anadolu'ya gelenler arasında çoğunlukla vahdet-i vücud düşüncesine sahip Sühreverdiyye ve Kübreviyye tarikatlarına mensup mutasavvıflar da bulunmaktaydı.³⁰ Sühreverdiyye tarikatı o dönemde Anadolu'da yayılma imkânı bulamamıştır. Ancak daha sonraları, XV. asrın ilk yarısında kurulan Sühreverdiyye'nin Zeyniyye kolu bu imkânı elde etmiştir.³¹ Bu tarikat Halvetîlik ve Nakşîlik gibi tekke ve dergâhları ile Anadolu'da varlık gösteremediyse de oluşturduğu kültürel etkiyi asırlarca devam ettirmiştir. Zeynüddin Hâfî'nin "*Bir aşk kütüğün yakıp, Diyâr-ı Rûm'a attık*" ifadesiyle övdüğü hâlîfesi Abdürrahim-i Rumî ve Abdüllatif-i Kudî (ö.856/1452)³², Zeyniyye tarikatının Anadolu'da yayılmasının öncüleri olmuşlardır.³³

Zeyniyye tarikatı on beşinci yüzyıl başlarında öncelikle Horasan'da, daha sonra sırasıyla Suriye, Mısır, Irak ve Anadolu'da yayılmıştır. Zeynüddin Hâfî'nin halifelerinden Abdülmü'ti Mağribî (ö. 904/1499) ise Suriye ve Hicaz bölgesinde Zeyniyye'nin yayılmasında etkili olmuştur.³⁴

Abdüllatif Kudî'nin halifelerinden Şeyh Vefa lakabıyla meşhur Muslihuddin Mustafa (ö. 896/1491) döneminde kemal devrine ulaşan Zeyniyye tarikatı, çevresinde daha çok devlet erkânı, şair ve yazar gibi aydın insanları

²⁸ A. Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981), 205.

²⁹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993), 200.

³⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı: Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü* (İstanbul: 1996), 63.

³¹ Kadir Özköse, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufî Zümre ve Akımların Rolü", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/1 (2003): 258-259.

³² Kudüslü olması hasebiyle kaynaklarda "Makdisî" nisbesiyle de zikredilen Şeyh Abdüllatif (Abdüllatif b. Abdurrahman b. Ahmed) "İbn Gânim" olarak meşhur olmakla beraber "İbn Benâne" diye de bilinir. Molla Fenârî bir şiirinde onu "Zeynüddin" lakabıyla anmıştır. Zeyniyye'nin Anadolu ve Rumeli topraklarında yayılmasında en önemli katkı Abdüllatif Kudî/Makdisî ve halifeleri vasıtasıyla gerçekleşmiştir. 856/1452 senesinde Bursa'da vefat eden Şeyh Makdisî'nin kabrinin yanına Zeyniyye Dergâhı inşa edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Öngören, *Zeyniyye*, 80-87; Mustafa Kara, "Abdüllatif el-Kudî", *D.İ.A.*, (İstanbul: 1988), 1: 257-58.

³³ Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler* (Bursa: 1990), I: 25-27.

³⁴ Taşan, Merzifonlu Şeyh Abdürrahim Rûmî, 84.

toplamiş, on yedinci asırdan itibaren etkisini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır.³⁵

Abdürrahim-i Rûmî'nin halifeleri arasında en meşhuru, fıkıh usûlü, tefsir ve Arap diline dair şerh ve hâşiyeler yazmakla beraber daha ziyade kelâm ilminde temayüz eden Hayâlî ismiyle meşhur Şemseddin Ahmed'dir.³⁶ Titez araştırmaları ve nâzikâne üslûbu nedeniyle Hayâlî mahlası ile şöhrat bulmuştur.³⁷ Kaynaklarda Emrullah b. Akşemseddin, Paşa Çelebi Gıyâseddin ve Kara Kemal İsmâil el-Karamânî talebeleri arasında zikredilmektedir.³⁸ Henüz 33 yaşındayken 875/1470 yılında³⁹ vefat eden Hayâlî Bursa'da Zeyniler semtinde Molla Hüsrev'in kabrine yakın bir yerde medfûndur.⁴⁰

Mevlânâ'nın Mesnevî'sini, Mesnevî-i Murâdiyye ismiyle ilk defa Türkçeye çeviren ve "Muînî" mahlası ile şiirler yazan Muînüddin bin Mustafa'nın Merzifonî'nin müridi olabileceği düşünülmektedir. Bu eserine 233 beyitlik bir bölümle başlayan Muînî, hamdele ve salveleden sonra tevhid ve na't bölümlerinin ardından sırasıyla dört halife, Mevlânâ, Şems-i Tebrizî, Sultan Veled, Şeyh Hüsameddin ve şeyhi Abdurrahîm'i methedici sözler sarfetmiştir:

Kabr karanlığıçun gam yimen
Nur-ı Rahmân'dur bize Abdurrahîm
Bu Muîn'e ya İlâh el-âlemin
Himmet-i Abdurrahim'i kıl muîn.⁴¹

Bazı araştırmacılar bu beytin sahibi Muînî'nin bir Zeyniyye tarikatı dervişi olduğunu ve Merzifonî'ye intisap ettiğini, hatta halifesi olabileceğini düşünmektedirler.⁴²

³⁵ Şeyh Vefa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Öngören, *Zeyniyye*, 132-161; "Muslihuddin Mustafa", *D.İ.A.* (İstanbul: 2006), 31: 269-271.

³⁶ Taşköprüzade, *Şekaik*, 141.

³⁷ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 338.

³⁸ Adil Bebek, "Hayâlî", *D.İ.A.* (İstanbul: 1998), 17: 3-5.

³⁹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 338. Adil Bebek, Hayâlî'nin ölüm tarihi hakkında farklı rivayetler bulunduğunu ancak Bursalı Mehmed Tâhir'in tespitinin daha doğru olduğunu söylemektedir. Bkz. Bebek, "Hayâlî", 17: 4.

⁴⁰ *Osmanlı Müellifleri*'nde kaydedildiğine göre Bursa'da Zeynilerin defnedildiği bir kabristanda medfun bulunan Hayâlî'nin mezarının da bu tarikat mensuplarına has belirli bir geometrik şekilde olması, Zeyniyye tarikatına mensup olduğunu desteklemektedir. Bkz. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 338.

⁴¹ Muînüddin bin Mustafa, *Mesnevî-i Murâdiyye*, haz. Kemal Yavuz, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982), 15. Ayrıca bkz. Ahmet Topal, "Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 32 (2007): 42.

⁴² Bkz. Taşan, *Merzifonlu Şeyh Abdürrahim Rûmî*, 116; Faruk K. Timurtaş, "Mesnevî'nin İlk Manzum Çevirisi", *Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semi-*

Ayrıca *Tâcü't-Tevârih*'te kaydedilen bir menkıbeye göre, Şeyhin birlikte Ayasofya'da rahiplerle buluşmaya gittiği Ali Efendi isminde bir halifesi daha vardır.⁴³ Bazı kaynaklarda Amasyalı Şeyh Abdurrahim b. Şeyh Mehmed ile kardeşi Şeyh Nuh b. Şeyh Mehmed'in Merzifonî'nin halifelerinden olduğu zikredilirse de Reşat Öngören bunun tarihî açıdan mümkün olmadığını düşünmektedir.⁴⁴

3. Eserleri

Kaynaklarda Abdurrahîm-i Rûmî'ye ait olduğu belirtilen *İrşâdü'l-enâm*, *Divançe-i İlâhiyât* ve *Işknâme*⁴⁵ isimli eserlerin hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde "Abdurrahîm-i Rûmî" maddesini yazan Nihat Azamat *Işknâme* adlı eserin günümüze ulaştığını ve İstanbul Üniversitesi Kütüphânesinde Türkçe Yazma eserler 1359 numarada kayıtlı olduğunu söylemekteyse de⁴⁶ maalesef söz konusu eser Rûmî'nin *Işknâme*'si değildir.⁴⁷ İnceleme imkânı bulduğumuz bu eser baştan 31 varak eksik olup 32b yaprağında kurşun kalemle "*Şeyh Abdurrahîm Merzifonî'nin Işknâme'sidir.*" yazılıdır. Yine kapağının iç tarafında "*Manzûme-i Abdurrahîm Karahisârî*" ve "*nasâyih ve hikeme dâirdir*" şeklinde bir not mevcuttur. 994 yılının Cemâziyelahir ayının sonunda Hüseyin b. İsa isimli müstensih tarafından istinsah edilen bu eser 865 senesinde Merzifonî'nin vefatından iki yıl sonra kaleme alınmıştır.

Bu eserin Abdurrahîm Karahisârî'ye ait olabileceği değerlendirilince başka bir problem karşımıza çıkmaktadır ki; hiçbir kayıтта Karahisârî'nin *Işknâme* isminde bir eserinin olduğu zikredilmemiştir.⁴⁸ Karahisârî hakkında

neri, 1973: 15-17. Muînî'nin Abdürrahim Karahisârî'nin müridi olabileceği konusunda bkz. Süleyman Gönçer - Ahmet İlaşlı, *Afyon İli Tarihi*, 1971, 1: 381-86.

⁴³ Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, 5: 107-108.

⁴⁴ Bkz. Öngören, *Zeyniyye*, 79.

⁴⁵ Vassâf, *Sefîne*, I: 266.

⁴⁶ Nihat Azamat, "Abdurrahîm-i Rûmî", *DİA* (İstanbul: 1988), I: 293. Ayrıca Sayın Azamat müellifin *Vesâyâ* isimli bir eserinden bahseder ki, kuvvetle muhtemel bu eser Zeynüddin Hâfî'ye ait *el-Vesâyâ'l- Kudsiyye* adlı eser olup Merzifonî'nin bu isimde bir eseri yoktur. Belki de madde yazarını bu hataya iten sebep Evliya Çelebi'nin *Vesâyâ-yı Kudsiyye*'yi Merzifonî'ye nisbet etmiş olmasıdır.

⁴⁷ Aynı şekilde Reşat Öngören de inceleme fırsatı bulduğunu belirttiği bu eseri Rûmî'ye ait zannederek eserin son sayfasında (vr. 124b) yazan 865 senesinden hareketle Merzifonî'nin ölümünün bu tarihten sonra gerçekleşmiş olması gerektiği sonucuna varmıştır. Bkz. Öngören, *Zeyniyye*, 79. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde "*Vahdetnâme*" maddesini yazan A. Azmi Bilgin 1359 numarada kayıtlı olan eserin yanlışlıkla Abdurrahîm Rûmî'ye nispet edildiğini belirtmektedir. Bkz. A. Azmi Bilgin, "*Vahdetnâme*", *D.İ.A.* (İstanbul: 2012), 42: 435-436.

⁴⁸ Şu ana kadar tespit edilebilen *Işknâmeler* hakkında bkz. Fazıl Ağış, "Abdürrahim-i Rûmî ve Abdürrahim-i Karahisârî'nin *Işknâme*'leri", *Türk Dili* 555 (1998): 250-251.

araştırmalar yapan Fazıl Ağış, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 808 numarada kayıtlı *Vahdetnâme* adlı mesnevi ile *İşkânâme*'nin aynı eser olduğunu belirtmektedir.⁴⁹ Rûmî'ye ait olduğu sanılan *İşkânâme*, aslında Karahisârî'nin *Vahdetnâme*'sinden seçilen beyitlerden oluşmaktadır. Özellikle kitabın son sayfalarında çokça geçen aşkla ilgili beyitler dolayısıyla bu isim verilmiş olmalıdır. Kitabın adı *İşkânâme* ve yazarının ismi Abdurrahîm olunca 15. yüzyılda yaşamış olan bu iki çağdaş sûfî-şâir birbirleriyle karıştırılmıştır.

Ayrıca Karahisârî'nin *Vahdetnâme*'si hakkında doktora çalışması yapan Hacı Ömer Karpuz *Vahdetnâme*'nin Türkiye kütüphanelerinde on dört, Avrupa kütüphanelerinde de dört tane olmak üzere on sekiz nüshasını tespit etmiştir.⁵⁰ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinin Türkçe Yazmalar Bölümünde 1359 numarada Abdurrahîm Rûmî'nin *İşkânâme*'si olarak kayıtlı bulunan nüsha da bunlar arasındadır.⁵¹ 1991 tarihli bu doktora tezinde Nuruosmaniye Kütüphanesi 4086 numarada kayıtlı nüshanın yanlışlıkla *İşkânâme* ismiyle kaydedildiği belirtilmesine rağmen İstanbul Üniversitesindeki nüsha hakkında bir şey söylenmemesi sonraları kütüphanede yeniden tasnif işlemleri sırasında yanlışlıkla Merzifonî adına kaydedildiğini düşündürmektedir. Ancak Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ndeki "Abdurrahîm-i Rûmî" maddesinin 1988'de yazıldığı⁵² göz önüne alınırsa bu teori de boşa çıkmaktadır.

*Âşıkpaşazâde Tarihi*⁵³ ve *Sicill-i Osmânî*'de⁵⁴ Merzifonî'nin "*Menhecü'r-Reşâd*" isimli başka bir eseri olduğundan bahsedilmektedir; ancak Zeynüddin Hâfî'nin Şeyh Abdurrahîm'e verdiği 1428 tarihli icâzetnâmede bu eserin Hâfî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵ Rûmî, icâzetnâmede belirtildiği şekilde şeyhinden okuduğu ve okutmaya mezun olduğu *Menhecü'r-Reşâd* ve *el-Vesâyâ'l-Kudsîyye* isimli bu iki eseri Merzifonî'ye döndükten sonra Türkçe'ye çevirmiş olmalıdır.

Eserleri hakkında en sıhhatli malumâtı veren Osmanlı Müellifleri yazarı Bursalı Mehmet Tahir Bey, Merzifonî'den günümüze sadece şu meşhur beytin sehl-i müntenî kabilinden ulaştığını söylemektedir.

“Tövbe yâ Rabbi hatâ yoluna gittiklerime

⁴⁹ Ağış, Abdürrahîm-i Rûmî ve Abdürrahîm-i Karahisârî'nin İşk-nâme'leri, 252.

⁵⁰ Hacı Ömer Karpuz, Abdurrahîm Karahisârî'nin *Vahdetnâme*'si (Gramer İncelemesi - Metin - İndeks), doktora tezi (Erzurum: 1991), I:13.

⁵¹ Karpuz, Abdurrahîm Karahisârî'nin *Vahdetnâme*'si, I:14.

⁵² Bkz. Azamat, *Abdurrahîm-i Rûmî*, I: 293.

⁵³ *Âşıkpaşazâde, Târih*, 202.

⁵⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1996), 137.

⁵⁵ Bkz. Cami, *Nefahât*, 676-79.

Bilip ettiklerime bilmeyip ettiklerime.”⁵⁶

Mutasavvıf bir şâir olup Türkçeyi çok güçlü bir şekilde kullanan Merzi-fonî'nin üç gazeli daha günümüze ulaşmıştır. Bunların ilki *Mecmû'atü'n-Nezâir'* de yer alan şu şiidir.

“Gül yüzün şevkında cân olsa hezâr elden çıkar
Sünbülün derdinde diller bîkarâr elden çıkar
Mest olub nergis-sıfat ey gonce leb çek câm-ı Cem
Çün geçer gül mevsimi fasl-ı bahâr elden çıkar
Serv-kaddile kenâr-ı âbı seyr it bâğa gel
Kim safâ-yi sebze lûtf-i cûybâr elden çıkar
Her seher gülşende gûş it niçe hoş elhânile
Mürgzâr olduğu bu kim mürgzâr elden çıkar
Pür gamum hem-çün benefşe yandı bağrum lâle-veş
Âh kim eyyâm-ı sohbet vasl-ı yâr elden çıkar
Gevher-i la'lün demine lâ'l-i zer dök ayş kıl
Gey sakın bir gün bu dürr-i şâhvâr elden çıkar
Ömr şehrin kıl imâret ârif ol Abdürrahim
Şehr olur virane çün kim şehriyâr elden çıkar.”⁵⁷

Edebiyat tarihçisi Sadettin Nüzhet Ergun, Abdürrahîm Karahisârî hakkında bilgi verirken Câmiü'n-Nezâir'de “Abdürrahîm” mahlaslı üç şiire daha rastladığını, bu şiirlerden ikisinin Nesimî'ye nazîre ve kısmen mutasavvıfâne, diğer şiirin ise lâdini mahiyette olduğunu belirttiikten sonra bu manzumelerin Vahdetnâme sahibi Karahisârî'den başka XV. asırda yaşamış Abdürrahîm isminde bir divan şâirine ait olduğunu söylemektedir.⁵⁸ Yukarıdaki şiirden başka şu iki şiire daha yer vermiştir.

- I -

“Aşkın odı serbeser tutdı cihânı yandırur
Mahz-ı nûr eyler vücûdı cism ü cânı yandırur

⁵⁶ Veysi Efendi (1561-1627) *Tevenâme'*sinde şu beyitle söz konusu beyte gönderme yapmıştır: Peyrev oldum o suhan pervere ettim tövbe Daima rehşiper'i amd ve hatâ ettiklerime.

Bkz. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 43-44.

⁵⁷ Ömer b. Mezid, *Mecmû'atü'n-Nezâir*, haz. Mustafa Canpolat (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1982), 226-227.

⁵⁸ Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri Ansiklopedisi*, (İstanbul: tarihsiz), 1: 242.

Âşıkın kalbinde şevkin şemmesin kılsam beyân
 Ol hevâ germiyyeti kevn ü mekânı yandırur
 Ger cemâlin şu'lesinin zerresin keşfeylesem
 Şevk-ı nün şems ü mâh ü âsmânı yandırur
 Ey gönül Mûsî gibi ol tâlib-i dîdâr-ı dost
 Varlığın bir gün tecellî nâgehânî yandırur
 Işka münkirdür safâsız sofi bilmez anı kim
 Âşıkun cânını ışk odı nihânî yandırur
 Derdi ışk âteşlerin şerh idemez Abdürrahîm
 Neylesün ol söz dile gelse lisânı yandırur.”⁵⁹

- II -

“Cân ü dil ışkundan oldu bî karâr ü zâr mest
 Kime kim peymâne sunsa ışk ider nâçâr mest
 Bir tecellî irdi hüsnünden vücûdum Tûr’una
 Kim hezâran İbn-i İmrân’ı ider sad bâr mest
 Ben kaçan bulam beni ışkun yitürdi benliğüm
 İster ağyârı bulur mı anı k-ider yâr mest
 Ol ki ışkun mestidür derman yiter derdün ana
 Dir iken Mansûr Enelhak kıldılar berdâr mest
 Gerçi varlık milkini yoğitdi ışkun leşkeri
 Oldı ol gencîne-i vîrâne dil mi’mâr mest
 Gördi hâlîdür nişandan râhını çün ışk eri
 Bî nişandan baht-ı bâkî buldı bu seyyâr mest
 Kıldı cevher unsuriyyâtı İlâhî nûr ile
 Anıncün oldu âb ü bâd ü hâk ü nâr mest
 Mest ü mahmûr oldu ol meyden basîret ehli çün
 Lâcerem Abdürrahîm’dir ülülebsâr mest
 Keşf idersem gam değil esrâr-ı ışkı şâd olub
 Nice setr idem sözi çün kıldı ol Settâr mest.”⁶⁰

⁵⁹ Ergun, Türk Şairleri Ansiklopedisi, 242-43.

Merzifonî'ye ait olan bu iki şiirden başka şeyhin 16. kuşaktan torunu olup büyük dedesi hakkında müstakil bir eser kaleme alan Berin Taşan, dedelerinden babasına intikal eden başka bir gazelini kitabına almıştır.

“Yine derya gibi cûş etti aşkın
Başımı aşk ile hoş etti aşkın
Kadeh sundu elimî içtim ânı
Delirdim beni sarhoş etti aşkın.
Gehî aklım götürdü verdi idrâk
Gehî bî-akıl bî-hûş etti aşkın
Giderdi levh-i dilden nakş-ı gayrı
Muhabbetnâme menkûş etti aşkın
Bu dünyanın yuvasında öterken
Uçurup bir acîb kuş etti aşkın
Sürüp Abdürrahim’i himmetiyle
İletti Mürşid’e tûş etti aşkın.”⁶¹

Şiirlerinde “Rûmî” ve “Abdürrahîm” mahlaslarını kullanan⁶², sûfî kimliği yanında şâirliğiyle de öne çıkan Şeyh Abdurrahîm hakkında Taşköprüzâde şu dikkat çekici cümleleri kullanmıştır:

⁶⁰ Ergun, Türk Şairleri Ansiklopedisi, 243.

⁶¹ Taşan, *Merzifonlu Şeyh Abdürrahim Rûmî*, 111. Merzifonlu Hilmi Dede (1825-1913), bu şiiri okuyunca çok mütehasis olmuş ve nazîre olarak şu tahmisi yazmıştır:

Hakkatten haber gûş etti aşkın	“Giderdi levhi dilden nakşi gayri”
Sima-ı cana menkuş etti aşkın.	İnayet eyleyüp her bahşi neyri.
Kamu varlıklarım boş etti aşkın	Görür ancak kılanlar aşkı seyri
“Yine derya gibi cûş etti aşkın	Kalup birlikte gitti gayrı ayrı
Başımı aşk ile huş etti aşkın.”	“Muhabbetname menkuş etti aşkın.”
Ayan oldu o dem aşkın nihanı	“Bu dünyanın yuvasında öterken”
Hemen gayb eyledim hep inü anı	Hem erzak danelerinden üterken
Olonca benliğim bilcümle fânî	Erüşüp bir ateş aşka tüterken
“Kadeh sundu elime içtim anı	Halâsım ruzi şeb daim dilerken
Delirdim beni serhuş etti aşkın”.	“Uçurup bir acib kuş elti aşkın.”
Dili bu masivadan eyledi pak	“Sürüp Abdürrahimi himmetile”
Gönülde kalmadı bir harû haşak	Edüp perverde nice nimetile
Kılup her arzu perdelerin çak	Yetürdü maksadına Rif’atile
“Gehi aklım götürdü verdi idrak	Yazınca Hilmi tahmisi dikkatle
Gehi biaklü biyhuş etti aşkın.”	“İletüb mürşide tuş etti aşkın.”

Bkz. Merzifonlu Dedezâde Mehmet Hilmi, *Külliyât*, haz. Orhan Bilgin, (İstanbul: 1984), 72-73; Vehbi Cem Aşkun, “Merzifonlu Abdürrahim Rumî”, *Halk Bilgisi Haberleri* 79 (1938): 152-53.

⁶² Vassâf, *Sefîne*, I: 266.

Galebât-ı halecât-ı aşk ve şevk zamanlarında Rûmî mahlas ile Türkî eş'âr de-
yup ol eş'âr-ı suzinâk ile halk-ı âlemi yakar yandırır idi. Ashâb-ı aşkı şem'-i
dilsûz gibi canından usandırır idi.⁶³

SONUÇ

Abdürrahîm-i Rûmî, 15. yüzyılın meşhur mutasavvıf şairlerinden olup Zeynüddin Hâfî'nin baş halifesi olarak Merzifon'da irşad vazifesini deruhte etmiştir. Zeynüddin Hâfî'nin "Bir aşk kütüğün yakıp, Diyâr-ı Rûm'a attık" ifadesiyle övdüğü Abdürrahim-i Rumî ile birlikte Abdüllatif-i Kudûsî, Zeyniyye tarikatının Anadolu'da yayılmasının öncüleri olmuşlardır. Bir aydın tarikatı olarak bilinen Zeynîlik, Halvetîlik ve Nakşîlik gibi Anadolu'da etkili olamamış ancak oluşturduğu kültürel etkiyi asırlarca devam ettirmiştir.

Abdürrahim-i Rûmî'nin halifeleri arasında en meşhuru, kelâm âlimlerinden Hayâlî ismiyle meşhur Şemseddin Ahmed'dir. Ayrıca Mevlânâ'nın Mesnevî'sini, Mesnevî-i Murâdiyye ismiyle ilk defa Türkçeye çeviren ve "Muinî" mahlası ile bilinen Muinüddin bin Mustafa'nın Merzifonî'nin müridi olabileceği değerlendirilmektedir.

Abdürrahîm-i Rûmî'nin *İrşâdü'l-enâm*, *Divançe-i İlâhiyât* ve *İşknâme* isimli eserlerinden maalesef hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır. Günümüze sadece birkaç şiiri ulaşan Merzifonî, aynı çağda yaşamış olan Abdürrahîm Karahisârî ile sıklıkla karıştırılmıştır.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Türkçe Yazma eserler 1359 numara da kayıtlı olan eser Abdürrahim Karahisârî'nin *Vahdetnâmesi* olup sehven Abdürrahîm Rûmî'nin *İşknâme*'si olarak kaydedilmiştir. Bu eserin Abdürrahim Karahisârî'nin *Vahdetnâmesi* şeklinde düzeltilerek kayıt altına alınması araştırmacıların yanılmasını önleyecektir.

Abdürrahim Rûmî'nin *İşknâmesi* henüz bulunamamış olmakla birlikte Karahisârî *İşknâme* adlı bir eser yazmamıştır. Bu isimle yazılan nüshalar *Vahdetnâme*'den seçmeler olup bu nüshayı yazanlarca *İşknâme* olarak isimlendirilmiştir.

Araştırmamız esnasında dikkat çeken diğer bir husus, Merzifonî'nin elimizdeki bütün şiirlerinin "Abdürrahîm" mahlası ile yazılmış olmasıdır. Kayıtlarda, şiirlerinde "Rûmî" mahlasını kullandığı için bu ismi aldığı belirtilmiş olmasına rağmen bu mahlasla yazılmış şiirleri maalesef günümüze ulaşmamıştır.

⁶³ Taşköprüzade, *Şekaik*, 90.

KAYNAKÇA

- Abdizâde, Hüseyin Hüsameddin. *Amasya Tarihi*. İstanbul: 1927.
- Abdurrahman Cami. *Nefahâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kuds Tercümesi*. trc. Lâmiî Çelebi. İstanbul: Marifet Yayınları, 2005.
- Ağış, Fazıl. "Abdürrahim-i Rûmî ve Abdürrahim-i Karahisarî'nin Işk-nâme'leri". *Türk Dili* 555, 1998.
- Âşıkpaşazâde, Derviş Ahmed. *Âşıkpaşazâde Tarihi*. nşr. Ali Bey. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332.
- Aşkun, Vehbi Cem. "Merzifonlu Abdürrahim Rumî". *Halk Bilgisi Haberleri* 79 (1938): 152-53.
- Azamat, Nihat. "Abdurrahîm-i Rûmî". *D.İ.A.* I: 293. İstanbul: 1988.
- Bebek, Adil. "Hayâlî". *D.İ.A.* 17: 3-5. İstanbul: 1998.
- Bilgin, A. Azmi. "Vahdetnâme". *D.İ.A.* 42: 435-436. İstanbul: 2012.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. haz. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, ty.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Türk Şairleri Ansiklopedisi*. İstanbul: tarihsiz.
- Evliya Çelebi. *Seyahatnâme*. haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman. 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Gönçer, Süleyman - İlaşlı, Ahmet. *Afyon İli Tarihi*. 1971.
- Hoca Sadeddin Efendi. *Tâcü't-Tevârih (Os.)*. 1862.
- _____. *Tâcü't-Tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Kara, Mustafa. "Abdüllatîf el Kudsi". *D.İ.A.* 1: 257-58. İstanbul: 1988.
- _____. *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*. Bursa: 1990.
- Karpuz, Hacı Ömer. *Abdurrahîm Karahisârî'nin Vahdetnâme'si (Gramer İncelemesi - Metin - İndeks)*. Doktora tezi, Erzurum: 1991.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993.
- Köprülü, Orhan F. - Uzun, Mustafa. "Akşemseddin". *D.İ.A.* 2: 299-302. İstanbul:1989.
- Merzifonlu Dedezâde Mehmet Hilmi. *Külliyât*. haz. Orhan Bilgin. İstanbul: 1984.
- Muînüddin bin Mustafa. *Mesnevî-i Murâdiyye*. haz. Kemal Yavuz. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Babâiler İsyanı: Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*. İstanbul: 1996.
- Odabaşı, Mihrican. *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhteva 1. Cilt S. 234-467*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2009.
- Ömer b. Mezid. *Mecmû'atü'n-Nezâir*. haz. Mustafa Canpolat. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1982.
- Öngören, Reşat. "Muslihuddin Mustafa". *D.İ.A.* 31: 269-271. İstanbul: 2006.
- _____. *Âlimlerin Gözdesi Bir Tarikat Zeyniyye*. 2. Baskı İstanbul: İnsan Yayınları, 2012.
- Özköse, Kadir. "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufî Zümre ve Akımların Rolü". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/1 (2003): 249-279.
- Purgstall, Baron Joseph Von Hammer. *Büyük Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1993.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmânî*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

- Taşan, Berin. *Merzifonlu Şeyh Abdürrahim Rûmî*. İzmir: 2008.
- Taşköprüzâde, İsmüddin Ahmed Efendi. *Tercüme-i Şekaik-i Nu'maniyye (Hadaikü'ş-Şekaik)*. trc. Mehmed Mecdi Efendi. İstanbul: Dârü't-Tıbâati'l-Âmire, 1269/1853.
- Timurtaş, Faruk K. "Mesnevî'nin İlk Manzum Çevirisi". *Mevlânâ'nın 700. Ölüm Yılı-dönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlânâ Semineri*, 1973.
- Togan, A. Zeki Velidî. *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981.
- Topal, Ahmet. "Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 32 (2007): 39-51.
- Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi, 2002.
- Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliya*. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar Böl., nr. 2306.
- Yavuz, Kemal – Canpolat, Mustafa – Şanlı, İsmet. *XIV-XV. Yüzyıllar Türk Edebiyatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Yurd, Ali İhsan. *Fâtiḥ Sultan Mehmed Hân'ın Hocası Şeyh Akşemseddin: Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: 1972.
- Zuhuri Danışman. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. İstanbul: 1965.